

Медиа мен ақпарат мәдениеті: жаңалық пен жалғанның арасы

ЖАРИЯЛАНДЫ
29.11.2025

СІЛТЕМЕ
<https://bilimger.kz/184861/>

Сейітқұл Арай

М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университетінің 1 курс студенті

Медиа мен ақпарат мәдениеті бүгінгі қоғамның тынысын дәл көрсететін айнаға айналды, алайда сол айнадағы көріністің қаншалықты шынайы екеніне күмәнданатындар көп. Жаңалық пен жалған ақпараттың арасы қылдай ғана болған заманда әрбір азаматтың ақпаратты қабылдау деңгейі, оны талдау қабілеті және медиалық сауаттылығы ерекше маңызды. Қазіргі таңда әлемдік зерттеулер орта есеппен интернет қолданушылардың 60 пайыздан астамы жаңалықты әлеуметтік желіден алады деген мәліметті көрсетеді, бұл өз кезегінде дәлелденбеген ақпараттың жылдам таралуына мүмкіндік береді. Қазақстандағы жағдай да осы үрдіске ұқсас: жастардың шамамен 70 пайызы алғашқы жаңалықты Instagram, TikTok немесе мессенджер топтарынан көретіні белгілі. Мұндай орталарда кәсіби журналистік сүзгі жоқ, яғни кез келген ақпарат көзге тартымды болғаны үшін тез тарап кетуі мүмкін. Сондықтан медиа мәдениеттің негізгі міндеті ақпаратты тұтынушыны ойландыру, оны фактіні тексеруге дағдыландыру және эмоциямен емес, ақылмен әрекет етуге үйрету. Жаңалықтардың шынайы болуы үшін тек журналистен талап ету жеткіліксіз, оны оқитын адамның да жауапкершілігі зор. Дәл осы тұста фейк жаңалық мәселесі алдыңғы орынға шығады. Мамандардың айтуынша, соңғы жылдары жалған ақпарат тарату жиілігі 25-30 пайызға артқан, әсіресе әлеуметтік желілердің алгоритмдері аудиторияның эмоциясын қоздыратын контентті жиірек ұсынатындықтан, жалған ақпараттың таралуы екі есе жылдам болады. Психологтар да мұны растайды: адам миы сенсацияға, ерекше және қорқынышты хабарларға тез реакция береді, сондықтан шынайы болмағанымен, «қызық» көрінген ақпарат жылдам есте қалады және басқаларға да тез таралады. Мұндай жағдайда медиа мәдениет ең тиімді қорғаныс құралы. Медиа мәдениет дегеніміз тек телехабар көру немесе мақаланы оқу емес, ақпаратты сұрыптау, салыстыру, тексеру, қажет жағдайда маман пікірін іздеу, дереккөздің сенімділігін

анықтау сияқты дағдылардың жиынтығы. Мәселен, халықаралық зерттеулерде интернет қолданушылардың тек 25 пайызы ғана ақпаратты мұқият тексеруге бейім екендігі айтылады. Қалған бөлігі жаңалықты тек тақырыбына қарап немесе бөліскен адамның беделіне қарап қабылдайды. Бұл қоғам үшін қауіпті үрдіс. Өйткені жалған ақпарат тек жеке адамның ойын шатастырып қана қоймайды, тұтас қоғамның тыныштығына, экономикалық тұрақтылыққа, саяси жағдайға әсер етеді. Соңғы жылдары фейк жаңалықтар әлеуметтік толқуларға, қаржы нарықтарының құбылуына және халықаралық қатынастардағы түсініспеушіліктерге себеп болғанын талай дерек дәлелдейді. Сол себепті медиалық сауаттылықты мектептен бастап оқыту маңызды. Қазіргі таңда кейбір білім беру бағдарламалары ақпараттық қауіпсіздік пен медиа мәдениет негіздерін енгізіп жатыр. Алайда бұл жеткіліксіз: мамандар мектеп оқушыларының шамамен 40 пайызы фейк пен фактіні ажыратуда қиналатынын айтады. Жоғары оқу орындарында да ақпаратты зерттеу, талдау, мәтінмен жұмыс істеу мәдениетін күшейту қажет. Медиа саласында жұмыс істейтін мамандардың өзі де технологияның дамуына ілесе отырып жаңа дағдыларды меңгеруге тиіс. Жасанды интеллекттің дамуы фейк жасауды бұрынғыдан да оңайлатты: deepfake технологиясы бір минут ішінде кез келген адамның даусын немесе бейнесін жасанды түрде құрастыра алады.

Танымал компаниялардың сарапшылары 2027 жылға қарай интернеттегі визуалды контенттің шамамен 40 пайызын машиналық алгоритмдер жасайды деп болжап отыр. Бұл жағдай ақпараттық кеңістіктегі сенім институтына жаңа сын-қатер тудырады. Сондықтан ақпаратты тексерудің жаңа әдістерін оқыту, арнайы платформалар мен верификация құралдарын дамыту күн тәртібіндегі маңызды мәселе болып отыр. Журналистика да өзгеріп келеді. Бұрын редакция тек ақпаратты жинап, оны жариялаумен шектелсе, қазір аудиторияны қорғайтын медиалық сүзгіге айналу міндеті бар. Яғни журналистің рөлі халыққа тек жаңалық жеткізу емес, ақпараттың қайдан шыққанын, қаншалықты шынайы екенін түсіндіру. Кейбір редакциялар арнайы фактчекинг бөлімдерін құрып, жалған ақпаратты анықтауға бағытталған материалдар жариялауда. Мұндай бастамалар қазіргі медианың сапасын жақсартуға айтарлықтай үлес қосады. Дегенмен ақпаратты тарату жылдамдығы тек журналистердің күшінен асып түседі, сондықтан әр азаматтың саналы ақпарат тұтынушысына айналуы қоғамның тұрақтылығы үшін аса қажет. Әрине, фейк жаңалықпен күрес тек тыйым салумен шешілмейді. Ең бастысы ақпарат мәдениетін күнделікті дағдыға айналдыру. Мәселен, қарапайым төрт қадам бар: біріншіден, ақпараттың дереккөзін тексеру; екіншіден, бірнеше тәуелсіз арнаны салыстыру; үшіншіден, тым эмоциялық немесе сенсациялық хабарларға сақтықпен қарау; төртіншіден, белгілі бір тақырып туралы мамандардың пікірін табуға тырысу. Осы дағдылар қалыптасқан кезде жалған ақпараттың әсері әлсірейді. Қоғам да, мемлекет те, әрбір азамат та медианың ықпалына сын көзбен қарай алатын деңгейге жетеді.

Ақпарат мәдениетінің дамуы гуманитарлық прогрестің маңызды көрсеткіші. Өйткені ақпаратқа сауатты қоғам ғана интеллектуалды дамиді, өзіне қажет мәліметті дұрыс қолдана алады, сыртқы ықпалдан сақтанады және ортақ құндылықтарды қорғауға қабілетті болады. Медиа кеңістіктің күрделенуі адамдардың осы салаға бейімделуін талап етеді. Сондықтан әр адам ақпаратты қабылдауда бейжай болмауы тиіс: бүгінгі таңда әркім өз медиасының сүзгісі. Жаңалық пен жалғанның арасы қылдай ғана болған дәуірде бұл қабілет басты қорғанысқа айналады.

ҚМ АА Күәлік нөмірі: **KZ45VPY00102718** — ҚР Мәдениет және Ақпарат министрлігі

© 2026 **Bilimger.kz** Ақпараттық-танымдық білім порталы. Барлық мазмұн авторлық құқықпен қорғалған.